

А. А. ДМИТРЕНКО, канд. істор. наук,доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
історичного факультету, науковий співробітникe-mail: dmytrenko.a@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6125-8628>*Волинський національний університет імені Лесі Українки**Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф*

Проспект Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, 43025, Україна

**РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ НА ВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ: ТРАДИЦІЙНІ НОРМИ
ПОВЕДІНКИ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ**

Мета дослідження. На основі польових етнографічних матеріалів, зібраних у Ковельському і Камінь-Каширському районі Волинської області, дослідити допологові звичаї Волинського Полісся, зокрема, проаналізувати нормативні правила поведінки вагітної жінки (застереження й заборони), які моделюють особливості виношування й народження дитини, забезпечення фізичного й морального здоров'я матері та її дитини.

Методологія дослідження. Використані історичні методи (аналізу та синтезу, типологічний, порівняльно-історичний) та етнологічний метод дослідження (збирання польових матеріалів за програмою-запитальником, проведене із застосуванням куцзового методу етнологічних досліджень).

Наукова новизна. Вперше досліджено традиції регламентування правил поведінки вагітної жінки на Волинському Поліссі та з'ясовано їх мотивацію. Використані експедиційні польові матеріали, що вперше вводяться до наукового обігу.

Висновки. Доведено, що допологові звичаї, які започатковують обряди, пов'язані з народженням дитини, визначають норми поведінки вагітної жінки та ставлення до неї оточуючих. З'ясовано, що обмеження й заборони, які регламентували всі сторони життя жінки при надії, мали на меті забезпечення здорового перебігу вагітності та пологів і захист дитини від вроджених фізичних і розумових вад, що зумовлено віруваннями про таємничий зв'язок ще ненародженої дитини із вчинками майбутньої матері. Одні з нормативних правил носили практичний характер, інші сформувалися на основі давніх вірувань про причинно-наслідковий зв'язок подібних предметів та вчинків – гомеопатична магія. Наголошено, що виконання вагітною жінкою її повсякденних обов'язків практично не обмежувалось, що визначалось природністю стану вагітності.

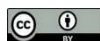
Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, родильна обрядовість, допологові звичаї, вагітна жінка, дитина, магія, Волинське Полісся.

Як цитувати: Дмитренко А. А. Родильна обрядовість на Волинському Поліссі: традиційні норми поведінки вагітної жінки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2025. Вип. 41. С.155-164. <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-14>

In cites: Dmytrenko A. A. Childbirth ritual in the Volyn Polissya region: traditional norms of behavior for pregnant women. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, Issue 41, (155–164), <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-14> (in Ukrainian)

Важливу роль у житті кожного народу відіграють обряди життєвого циклу, які пронизують життя людини від народження до смерті. Особливого значення надавали

©А. А. Дмитренко, 2025



This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

народженню саме здорового члена родини й суспільства, що спричинило формування низки звичаїв, заборон, захисних дій, що базувалися на світоглядних уявленнях і віруваннях того чи іншого суспільства. Сьогодні частина традиційних звичаїв відійшла в минуле, однак окремі з них дотепер присутні в житті мешканців різних регіонів України. Зважаючи на етнокультурну різноманітність нашої держави, в різних регіонах сформувався свій особливий комплекс обрядів і звичаїв, пов'язаних з народженням дитини, який в основі спрямований на забезпечення фізичного і морального здоров'я майбутньої матері та її дитини.

Аналізуючи історіографію проблеми варто відзначити працю Н. Гаврилук, яка, при дослідженні родильної обрядовості українців, використала метод картографування, а також дослідила особливості звичаїв, пов'язаних з народження дитини, на Любешівщині [5]. Значним внеском в дослідження родильної обрядовості стали праці О. Боряк, у т. ч. монографія про унікальну постать української родильної обрядовості бабу-повитуху. Особливість праць дослідниці полягає в широкому використанні польових етнографічних матеріалів, зібраних в різних регіонах України, у т. ч. й на Поліссі [4]. Пологові звичаї, характерні для Полісся, досліджували В. Борисенко [3], Т. Кухарьонук і З. Росінська [10], Д. Ганус [6], О. Кондратович, яка видала працю про родильні обряди Полісся [9], та ін. [11; 12; 14].

Незважаючи на увагу дослідників до означеної теми, традиції, народні знання та вірування, характерні для допологового циклу, що склалися на Волинському Поліссі, на сьогодні вивчені лише частково, що актуалізує дане дослідження. Актуальною є тематика статті, так як розкриває один з аспектів нематеріальної культурної українців, зокрема досвід, народні знання й вірування, пов'язані із жінкою, що очікує дитину, характерні для Волинського Полісся. Дослідження ґрунтується на польових матеріалах, зібраних в ході експедицій до Шацького, Любомльського і Ратнівського і Камінь-Каширського районів (тепер – Ковельський і Камінь-Каширський) у 2008–2011 і 2013–2014 років, проведених у рамках етнографічної практики студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» (тепер – «Культурологія Музеезнавство») Волинського національного університету імені Лесі Українки [1], частина яких опублікована у наукових збірниках «Минуле і сучасне Волині та Полісся» [13; 15] й у виданні ІМФЕ НАН України «Етнографічний образ України» [7, с. 33–55, 58–60].

Виклад основного матеріалу. Перші магічні дії, спрямовані на появу здорових нащадків, присутні вже у весільному обряді. Під час обдаровування молодят гості примовляли побажання, як то: *«Дарую гроші, щоб були діти хороші», «Дарую гроші на чотири канти, щоб було чотири сини і всі музиканти», «Дарую кусок глини, щоб до року просили на хрестини», «Дай Боже, вам стільки дочечок, як у стелі дощечок, і стільки синочків, як у лісі дубочків»*. У с. Вижгів (Рвн) на весіллі прямо говорили, чого чекають від наречених: *«Бажаємо багатіти, а спереду горбатіти»* [14, с. 113]. Щоб у молодят були гарні дітки, їм до вінчання не можна було пити і їсти. Сьогодні поширений звичай, коли краї фати нареченої, що йде до шлюбу, тримають хлопчик і дівчинка (в родині народяться син і донька), а подекуди – й хлопчики – вірять, що тоді першим буде саме хлопчик.

На Волинському Поліссі вагітну жінку називали: «пузата», «черевата», «груба», «товстая», «тягітна», «самодруга», «з ганком», «спереду горбата», «временна», «понесла», «почулася», «несама» [1; 7, с. 39, 42, 47, 48, 49; 9, с. 10; 14, с. 113; 15, с. 314]. Походження цих назв пов'язане зі зміною внутрішнього стану жінки та її зовнішнього вигляду – збільшений живіт. В останні десятиліття на позначення вагітної жінки все частіше кажуть «вагітна», ця назва витісняє поширені в другій половині ХХ ст. термін «беременна».

Особливого значення надавалось формуванню відповідальності родини за здоров'я та зовнішність майбутньої дитини, на що була спрямована велика група заборон і застережень. Про здоров'я і зовнішній вигляд майбутніх дітей мали дбати ще до їх зачаття. Поширене переконання, що дитина з вадами може народитись у батьків, які робили зло іншим: *«То каліки, то так як биду роблять, то й на дитині бачать биду таку. Роблять биду комусь, а в її отримується каліка»* (с. Пулемець Шцк) [1].

Важливим вважається і час зачаття дитини. Поширене переконання, що в сімейній парі може народитися дитина-«каліка», якщо вона була зачата у великі свята або в неділю: *«Хай ни мають знушення на ручите світо. Ото такє ручисти свята: Руздво, Трійця, Паска, Знесинне. І в ниділю даже ни можна. Такє світо виликє, знушення ни можна з чулувіком мати, бо дитина буде каліка»* (с. Великий Обзир К-К). «Каліка» народиться і в тому випадку, коли вона зачата між родичами третього коліна (троюрідними братами і сестрами), це Божа кара за неприйнятні суспільством стосунки: *«Каліке народяться.., як то третє бируться, то Бог карає. Ну то є ридне, двюрудне і в третюму, і бируться вуни, і то каліке будуть діти рудитися. Та в нас говорять, і так і є вуно»* (с. Стобихва К-К) [1]; *«І кажуть, ек у роду пожєніся, то-то ж одна кров, то дитина каліка родиця»*. Дитинка народиться з проблемами, якщо сваряться і «присягають» на дитину, або ж клянуть. Вірять, що кара може впасти аж на дванадцяте покоління (с. Межисить Спр) [1]. Респонденти наголошують, що тепер хворі діти народжуються частіше, ніж колись (с. Стобихва К-К) [1].

Традиційно вагітність жінки приховували якомога довше, вважаючи, що поширення інформації може зашкодити дитині. З цією ж метою обирався й одяг, який би ховав вагітність, не привертая уваги до жінки і плоду [9, с. 11]. Про те, що жінка при надії, спочатку повідомляли найріднішим, всі інші дізнавались пізніше, зазвичай, коли вже «видно». Однак приховати стан вдавалось не завжди, адже досвідчені сусідки розпізнавали навіть двотижневу вагітність, коли про ще не здогадувалась навіть майбутня мама [14, с. 113]. Хоч приховування вагітності було повсюдно поширеним, зафіксовані й певні винятки із «правила». Вважали, що тривале приховування вагітності може викликати вади мови, тому, коли «живіт» вже видно, жінці не можна було заперечувати й ховатись, тому що дитина довго не розмовлятиме, або ж погано говоритиме чи й буде німа [9, с. 13]. Це яскравий приклад гомеопатичної (імітативної) магії (або ж магії подібності), з якою часто стикаємося в заборонах.

В українців дотепер збереглися й побутують вірування про таємничий зв'язок ще ненародженої дитини із вчинками вагітної жінки. Тому існували (й частково існують тепер) заборони, яких мала дотримуватися вагітна жінка, аби захистити дитину від вроджених фізичних й розумових вад. В основі цих заборон і застережень лежать давні вірування про зв'язок (контакт) певних дій і явищ, які певним чином можуть відбитися на новонародженому.

Жінка при надії повинна була обмежити своє перебування на багатолюдних зібраннях – на базарах, сходах, гуляннях, аби не піддавати плід шкідливому впливу негативної енергетики [9, с. 11]. Вірячи у різноманітні наврочення й пороблення, вагітній жінці взагалі забороняли ходити «по хатах» (по сусідах), особливо у свята, щоб з нею не трапилось нічого поганого: *«По хатах не давали ходити. Шоб не ходила по хатах, бо каже, всякій люди є, і де подкинуть, де ше де шо зроблять. Бувало, як до кого підеш, яке світо, то гинча віника вікідає, то вже, не дай Бог, всипле всенькую»* (с. Грабове Шцк) [1]. Якщо ж з якоїсь нагальної потреби й потрібно було десь зайти, то слід швиденько вирішити назріле питання й піти [1, с. 15]. Ці заборони носять більш практичний, раціональний характер і спрямовані на забезпечення здоров'я жінки, яка могла перейняти якусь хворобу тощо.

Вагітній жінці при надії не можна брати участь в обрядових діях родинного циклу. Їй не слід було нести дитинку до хреста, бо помре або похрещена дитина, або ж ще ненароджена (с. Межисить, Самари Спр) [1]. Не ходити на весілля, бо дитина, яка народиться, може не знайти собі пари [6, с. 130].

Поширеним є переконання, що жінці при надії не бажано ходити на похорон. Якщо ж присутність вагітної вкрай необхідна (похорони рідних, близьких людей), потрібно захиститися. З дитинства пам'ятаю, як померла ще доволі молода сусідка і її вагітна вже на значному терміні донька йшла за труною з червоною крайкою, зав'язаною поверх одягу на животі (с. Світязь Шцк). В останні десятиліття, якщо вагітній потрібно бути на похороні, щоб захистити дитину, прив'язують до руки червону стрічку [8].

Вагітну жінку застерігають, що їй не можна дивитися на покійника, інакше дитина народиться «як мрець» – дуже бліда, біла, жовта. У с. Щедрогір Збрд вважають, щоб захиститися, жінці слід пов'язати червону стрічку, хустку, але не поверх одягу, а під ним (під

сподом), щоб ніхто не бачив, тоді дитинка народиться гарною, з червоним личком: *«Ни мона, як ідеш на похорон..., побачити його, обв'язися червонію лентою, но ни наверху, пуд сподум, шоб нихто ни бачив, чирвонію лентою, чи хусткою червонію обв'язися. Ото-то я вже є й на собі перенесла. В мене, я тожє була товста, оде був покойник, є знала, шо ни мона іти, я взяла лентою пуд спид червонею убв'єзалася і в мене хлопець уродився, Павлик, з роду червоний був, хороший. То-то я в себе те перенесла. А так буде зроду біла дитина. Хай тіко не обв'єжися, підии до мирце і будеш на його дивитися»* [1; 7, с. 314].

У с. Пульмо Шцк особливо застерігали, щоб жінка при надії не прощалася з покійником, хоча теперішня молодь не завжди вірить у такі заборони: *«Ну, кажуть, шо не мона. Я не знаю. Мій покойний вмірав, то вона [внучка – А. Д.] ходила отим хлопцем, шо ходить високий, вже ж тринадцять років, то вона не прощалася. А друга [внучка – А. Д.], їй сказали, шо не подходить, не прощайся, не мона з покойником прощатися, а моя друга онука ... то нічого не признавала, тоді йшли до діда, з дідом прощалася. І Богу дякувати, і хлопчик такий як тре, і все як має бути»* [1].

Майбутній матері слід бути охайною і чистою навіть в помислах, не можна говорити неправди, сваритися, дуже гніватися, зла нікому не робити, тому що все передається дитині. Н. Гаврилюк наголошує, що «вагітній не слід сердитися, брутально поводитися, бо це відіб'ється на дитині» [5, с. 143]. У с. Межисить Смир вірили, що коли майбутня мати сердитиметься, то дитина народиться неспокійною: *«Не мона сердитися, бо ж як сердця, то, кажуть, таке й вродиця. Луччей будь спокойний, то й дитина спокойна буде»* [1].

Існували харчові обмеження й полегшення для вагітної, спрямовані на захист дитини. Жінці категорично заборонялось вживати алкоголь, жувати щось на ходу, бо дитина кричатиме й буде ненажерою, постійно хотітиме їсти [9, с. 11]. Вагітній не можна пити із щербатого кухля (с. Чевель Ств), брати їжу з ножа (с. Стобихва К-К), щоб дитина не народилась із «заячою» губою [1; 2, с. 256; 7, с. 187]. інформатори висловлюють й різноманітні раціональні обмеження для вагітної, наприклад, не їсти продуктів, які можуть викликати здуття чи набряки (с. Грабове Шцк) [1].

У с. Грабове Шцк звертали увагу на те, щоб під час прийому їжі вагітна жінка не вставала із-за столу і не ходила по порозі, бо дитинка народиться дуже худою й буде вічно голодною: *«... бувало, не давали, шоб ходила... Як сєде їсти, хай наїється. Шоб по порозі не ходила. Бо, каже, дитинка буде така худа, шо буде страшне, тіко шкіра і кості! І я вже звірилася. В мене воде була в брата двоюрідна... І вона бувало до нас прибіжить, до дєдька мого, материного брата, прибіжить: “Дайте мені їсти! Так мені їсти хочеться!” Бувало, давно вона втікає, хоть не до свекрухи, шоб не бачила, що і їсти. Як вона привела дитину, то моя мати прийшла, каже: Знаєш що? – Що? – Каже, як привела Ліда дівчину, я ше такеї, як живу, мати каже, ні в кого не бачила такої дитини! – А чого, мамо? – Каже, в неї ноги... як мій палець! Таке тонюсіньке, біле, і каже, онде ребра всі знати! Каже, бо вона її жаліла, бо вона ходила по рогах скрізь, по хатах і їла, то вона її жаліла, воно тожє таке худе!»* [1].

В основі наступних заборон – давні магичні вірування подібності (подібне викликає подібне, тому його слід або уникати, або ж навпаки, користуватись цим). Зокрема, вагітній жінці заборонялось обрізувати волосся, або ж когось підстригати, щоб при пологах «менше різало», тобто менше болів живіт під час переймів [9, с. 13; 14, с. 113]. У с. Гута Ств заборону вагітній стригтися пояснювали тим, що це «вкорочує віку дитині» [12, с. 119]. Це одна із добре збережених заборон, якої й сьогодні дотримується багато жінок.

Зафіксовані й інші приклади захисної магії. На Камінь-Каширщині вагітній заборонялося повертати до печі хліб, якщо після перевірки на готовність він виявився недопеченим. Наслідки такої дії могли проявитися під час пологів – «дитина повертатиметься назад». А якщо народиться дівчинка, то матиме проблеми із заміжжям, так як повертатимуться свати [9, с. 15].

А от мотивація заборони не дмухати на вогонь або ж роздмухувати жар, особливо коли при цьому вагітна видавала звук «Фу-у-у», трактується двояко: така може спровокувати втрату плоду, який «зникне як той подих; у с. Ворокомле К-К такий вчинок вагітної пов'язували зі

станом здоров'я майбутньої дитини, вважаючи, що вона народиться «ядушною», матиме астму [9, с. 13].

Поряд з ірраціональними, побутували й раціональні заборони, які приймалися на основі логічного аналізу та обґрунтованих міркувань, а не емоцій і вірувань, й мали певний сенс. Вагітній жінці слід було остерігатися, щоб її не вкусив собака (с. Куснище Лблм) [14, с. 113]. Така заборона виправдана, так як жінка могла дуже злякатися, що спричинило б проблеми з вагітністю, або ж собака міг бути хворим. Вішаючи випрану білизну вагітній не можна високо піднімати руки, а набираючи воду з криниці не зливати її з відра [14, с. 113] – такі рухи також могли привести до проблем з вагітністю.

Чимало застережень стосувалося зовнішності і здоров'я дитини. Прагнули, щоб дитя народилось гарним, без видимих зовнішніх каліцтв, тому вагітній не можна було дивитись на людей зі спотвореними обличчями й іншими частинами тіла і взагалі на все негарне: *«І ни дивилися яка пугана [негарна людина – А. Д.], як биреминна, то шоб ни приглядалась, де яка калічка, лучче туда ни дивися»* (с. Піщане К-К), а також не сміятися з таких людей [1; 4].

Аби дитина не народилась із зовнішніми вадами вагітній категорично заборонялися будь-які агресивні дії до тварин – особливо бити ногою свиню, собаку чи kota, бо дитина буде «волохатою», тобто з шерстю [1; 8]. О. Боряк наводить приклад іншого покарання за такі вчинки – дитина буде хропіти [4]. Сюди ж можна віднести заборону різати курей чи іншу живність, тому що це може негативно вплинути і на перебіг пологів, і на характер дитини [9, с. 13]. Якщо заборона на брутальне поводження прямо переносилась на дитину, яка могла отримати такі ж моральні якості від мами, то погане поводження з тваринами – чисто моральна заборона, яка відображала ставлення українців не тільки до людей, а й тварин, які жили поруч.

Сформувалась велика кількість заборон, пов'язаних з тими чи іншими роботами, які не мали виконувати вагітні жінки загалом, в неділю чи в певні святкові дні, щоб дитина не народилась із вадами. Особливим періодом на Волинському Поліссі були так звані «Свічки», що припадали на різдвяно-новорічні свята. У цей період жінці при надії взагалі не можна було шити, бо дитина народиться із зашитим ротом (сс. Ветли Лбш) [5, с. 143], або ж без ануса. Ця заборона поширювалась на роботу в період свят не тільки вагітних жінок, а взагалі всіх: *«У Свічках не мона шити, як то Коляда, до Водохрищ ни мона шити. Той зара ни мона шити, бо так і дитини недобре і може тиле, чи свинка пороситься, чи й дитина може бути без заднього ходу. Ото ше й зара таке»* (с. Великий Обзир К-К) [1]. У с. Залізниця Лбш у жінки, яка працювала на свята з нитками, народилась дитина із шістьма пальцями на руках [5, с. 143]. Заборона на працю поширювалась і на свято Благовіщення – членам родини, де є вагітна, не можна було працювати, аби дитина не мала вроджених вад. А різати, шити, плести, мотати нитки, прясти вагітній заборонялося в усі святкові дні [9, с. 15]. Якщо ж дитина народжувалась з вадами, то казали, *«Що Бог за шось наказав. Що дитина каліка, шось ти може Бога прогнівила, чи шось робила в рокове свето, от на Рuzдво чи на Паску шось ти таке наробила, шо таке стало»* (с. Самари Спр) [1]. В окремих селах жінці при надії категорично заборонялося вишивати упродовж усієї вагітності, аби уникнути обмотування дитини пуповиною (с. Піща, Світязь Шцк) [8].

Повсюдним є переконання, що вагітна жінка має навчитись адекватно поводитись в екстремальних умовах: під час пожежі, грози чи в іншій ситуації. Вагітну застерігали від переляку, бо як злякається вогню чи чогось іншого й візьме себе рукою, на тому місці у дитинки з'явиться «знак» чи «слід». Записано багато розповідей про те, як вагітна жінка, злякавшись, схопилась за якусь частину тіла і як результат – пляма: *«То не мона лякатись. В нас одна жінка, горіло чи то сарай, чи хата і вона була беремінна, ото побачила що горить, отако по нозі потягнула сливками і от у дитини нога синя. Синя нога, то людина зроду, як ми звемо, в панчосикові [у панчосі – А. Д.]»* (Самари Спр) [1].

Аналогічні наслідки будуть якщо на вагітну жінку чимось кинути. Респонденти розповідають про відбиток миші на дитині, який, ніби-то, утворюється від того, що хтось кинув мишу на вагітну: *«Миші ни мона кидати на тебе, бо тоже, як попаде, то буде знати [видно буде – А. Д.]»* (с. Щедрогір Збр) [1].

Жінці при надії рекомендували уникати неприємних запахів, або ж не зважати на них. А якщо таке й трапилось, то вона також має реагувати на це спокійно, не казати «Ой, смердить!» і не плюватися. Якщо ж вагітна не втримається, то у дитини буде «смердіти» (неприємний запах) з носа і рота: *«А, що те, ек ідеши, беременна жінка, ну, черевата, ек в нас казали і лежить шось таке, шо вонющое, шо смердить, то щоб вона, ек іде, то щоб не закрила носа, і не сказала: «Ой, смердт!», і щоб не плюнула, бо буде в дитини смердіти з носа, з рота. Смердить: ідеши, і то, і то-таки то правда. Ідеши, шось смердит таке, чи ти йдеши, чуєши шось таке вонюче, ти даже уваги не звертай. Так дихай, ек і дихала. О, то-то тоже таке примети беременної жінки»* (с. Щедрогір Збр) [1; 7, с. 314].

Наступна група заборон і застережень пов'язана із формуванням правильного зору майбутньої дитини. Щоб уникнути вад, вагітній заборонялося дивитись через будь-які, через дилі (бруси в хаті й хліві), сито й решето, заглядати у колодязь ін., бо *«все на дитині сяде»* і вона може народитись косоокою, або ж не бачити на одне чи й на обидва ока: *«Та казали, шо в колодязь дивитися не мона, не заглядай щалюбу бо десь є така щалюба і тако заглядає. Сохрани, Бог, не мона, бо буде дитина чи коси очи, чи не бачить оде на вочко, може пошкодити дитину»* (с. Пульмо Шцк); *«Мене тако баби вчили, шо ни можна в хати дивитись чириз диль. Бо буде дитина кусая. Ну тако як і в клуні ни дивитись, бо буде дитина кусая»* (с. Піщане К-К) [1; 7, с. 58; 15, с. 314]. З тією ж метою жінці при надії заборонялось дивитись через замкову щілину (с. Піща, Світязь Шцк) [8].

Жінці при надії не можна було позичати щось з дому після заходу сонця, аби не віддати щастя дитини. Однак і їй самій не рекомендували нічого позичати, тому що й дитина народиться така, що буде постійно щось просити: *«Беременна – не йти позичети, ни в садок ни в шо, ни треба йти, бо дитина буде такая, шо буде просити»* (с. Пулемець Шцк) [1]. Вірили, що вагітній жінці не можна ні в чому відмовляти, бо все переїдять миші, перетре міль. На переконання респондентів, були такі люди, які могли й нашкодити жінці при надії та її дитині: у той час, коли вагітна вже збиралася йти з дому, куди прийшла щось позичити, і взялася за «клямку» дверей, господиня дому могла «дзюбнути» сокирою по порозу, тоді дитина народиться «калікою» або з «розрізаною» губою; господарі, куди прийшла вагітна, могли викинути за нею каструлю, що також негативно відбивалося на дитині, яка постійно проситиме їсти: *«то її [дитину – А. Д.] ни накормиши, воно буде требовати їсти»*. Тому *«беременним не треба ходити позичети»* (с. Пулемець Шцк) [1].

Наступна група застережень спрямована на те, щоб убезпечити плід від обмотування пуповиною довкола ший. У зв'язку з цим вагітній не можна переступати через мотузку: *«Забороняно було, щоб вона через віровку ступила. Буде пуповиння обмотане кругом ший, попід ручками. Не мона»* (с. Щедрогір Збрд) [1; 15, с. 314]. Під заборону потрапляли не тільки власне мотузки, а всі пристосування, зроблені з них, наприклад, «воловоди» – мотузка, якою вели запряжених волів. Сюди ж відносили й дишло від волового воза [3, с. 101] і навіть ярмо, у яке запрягали волів: *«[не можна] через ярмо переходити, бо дитина буде замотана в пуповину»* (с. Піщане К-К) [1]. У с. Гірки Лбш вагітну застерігали від того, аби вона переступала через голоблі, повалене дерево, перелазила через огорожу із жердин ін. Аби уникнути обкручування пуповиною, жінці не можна було закидати за шию викручену білизну [5, с. 143]. У с. Гута Ств заборону переступати через палиці, поліна ін. пояснюють тим, що жінка буде тяжко народжувати [9, с. 13; 12, с. 119]. У с. Куснище Лбл вагітній не можна було переступати через віник [14, с. 113].

Із майбутніми пологами пов'язані застереження, що стосуються порогу хати. Вірили, щоб дитина народилась легко, без ускладнень («не стала на порозі») вагітній не можна сідати на поріг [5, с. 143; 9, с. 13]. У с. Піща й Світязь Шцк жінці при надії не можна було не тільки сідати, а й стояти на порозі, бо дитина «зупиниться» в родових шляхах [8]. На Любешівщині Н. Гаврилук зафіксувала й інші наслідки того, що вагітна жінка сідатиме на поріг: під час пологів прийдеться рвати «місце» дитини (плаценту); дитина народиться з «вовчим» піднебінням або із «заячою» губою [5, с. 143]. У с. Стобихва К-К вірили, що дитина народиться

із розщепленою губою тоді, коли на порозі щось рубали й вагітна перша наступила на нього [1; 13, с. 187].

У с. Піща й Світязь Шцк вагітній не можна було «сидіти на лавці і маталати ногами». Мотивація звичаю забулася, але, очевидно, заборона стосується того, що дитина може бути обвита пуповиною (яку імітують рухи ногами), що зробить пологи складними [8].

Цікаву заборону Н. Гаврилук зафіксувала на Любешівщині. Там жінці при надії не дозволялось сідати під стіною хати «за потребою», інакше дитина буде сопливою, або ж довго «впісуюватиметься» (с. Лобна, Деревок Лбш) [5, с. 143]. Тут, з одного боку, чітко простежується гомеопатична магічна дія, а з іншого – практична заборона не робити цього під хатою.

І питання, яке сьогодні не викликає сумніву ні в кого – вагітній потрібно берегтися від важкої праці, щоб «не скинути вагітність». Однак так було не завжди й відповіді респондентів на питання про фізичну працю вагітних, неоднозначні. Сучасне ставлення – вагітну слід обмежувати в навантаженні, про що має дбати родина. Зважаючи на різноманітні ускладнені пологи, все частіше говорять про обмеження в праці й необхідності «лічитися (с. Грабове Шцк) [1].

Переважає більшість інформаторів сходяться на тому, що колись, незважаючи на особливий стан, в якому перебували жінки, очікуючи народження дитини, вони не цурались жодної роботи, як вдома, у полі, в лісі. Мешканка с. Грабове Шцк розповіла, які роботи виконувала її мама напередодні і в день пологів, коли виношувала меншу сестричку: *«Знаєте що? Колись робота була. І чи вагітна, чи яка вона, вони робили, вони там до того. Моя мати ото саму меншу сестру, вона з сорок п'ятого року була..., то моя мама ще пушла до озера. Тож колись.. треба було напрести, наткати – і пільонки і розпашонки, всьо було свеї роботи, от. І мама ото взяла, а в нас тут ото озеро є, тоє саме, казали шмаття, тоє більйо занесуть і там намочать і то в тий річці. Потом одожмуть. А приносили додом такій в дуб дерев'яний складували і попелом, золою заливали, так засипали і кіп'ятком пропарили. І воно вже ніч ночує, а врано йдуть вже прати обратно на річку. То мама, я гнала корови, і мама стірала тоє все, і ще золила, і схватки її взяли і вона родила. А я жену корови, а вже й стидно, вже ж я ж яка велика була, п'ятнацять років вже мені було. А та сестра біжить, ото що вона з тридцять дев'ятого року, тако – то на одній нозі пудскочить то на другій, от, і мене зустрічає. Каже, знаєш шо.., наша мама дівчинку родила» [1].*

Відомі випадки, коли жінки народжували в полі чи в лісі, тому, «вирушаючи до лісу по гриби чи ягоди або в поле до праці, жінка брала з собою пелюшки та крайку, щоб при потребі мати можливість вповити дитину» [9, с. 11–12]. З дитинства пам'ятаю слова бабуні Василяни (1895 р. н.), що «не єдна жінка дитину з лису в кошелі (сміє на ягоди) принесла». І жодна жінка, яка жила за звичаєвими нормами того періоду, не ображається на свою долю, вважаючи, що вагітній «всьо можна було робити» (с. Самари Спр) [1].

Посильна робота не тільки не заборонялась, а й заохочувалась, бо це загартовувало здоров'я, сприяло кращому перебігові вагітності й полегшенню майбутніх пологів, тому що і мати, й плід не наберуть зайвої ваги. Люди вважали, що рух полегшить пологи. Тому в народі навіть виникло прислів'я: *«Тяжко робиш – легко родиш»*. Та все ж, жінці при надії забороняли піднімати великі вантажі, носити дрова та інші предмети у приполі (фартусі чи спідниці) перед собою (с. Великий Обзир К-К) [1].

Доволі поширеною була заборона – не заготовляти (купувати) дитині одяг до її народження. Мотивація – одяг лежатиме без використання і в ньому заведуться злі духи, які не дадуть народитися дитині (с. Світязь, Піща Шцк) [8].

Висновки. З'ясовано, що на Волинському Поліссі, як і в інших регіонах України, поведінка жінки при надії регламентувалася різноманітними обмеженнями й заборонами в основі яких лежать давні вірування про зв'язок вчинків матері з перебігом вагітності, пологами та майбутнім її ще ненародженої дитини. Частина унормованих правил поведінки вагітної спрямовувались на забезпечення фізичного й психічного здоров'я самої жінки (не злитися, не поводитись агресивно, уникати громадських місць і скупчень людей; не піднімати дуже важкі

речі; не носити нічого перед собою ін.) та на вдалий перебіг вагітності й народження дитини (не сидіти на порозі, не повертати хліб у піч, не переступати мотузки, не працювати з нитками ін.). Більшість заборон стосувалися ще ненародженої дитини, захист її від вроджених розумових та фізичних вад (недопустимість агресивних дії щодо тварин, адекватна поведінка в екстремальних умовах, нічого не позичати ін.). Незначна частина норм поведінки вагітної носила практичний характер, більшість сформувалися на основі давніх вірувань про причинно-наслідковий зв'язок подібних предметів та вчинків (бити кішку – дитина народиться з шерстю, дути на вогонь – матиме астму та ін.). Сьогодні унормовані віками правила поведінки жінки сприймаються переважно як встановлене правило поведінки, тобто, як наголошує О. Боряк, «у формі імперативної вимоги» [4], при цьому мотивація тієї чи іншої норми поведінки більшості незрозуміла. Часткове їх збереження обумовлене бажанням виносити здорову дитину й уникнути будь-яких ускладнень при вагітності та пологах. Чимало норм поведінки жінок при надії, що побутували на Волинському Поліссі, характерні й для інших регіонів України, однак, як наголошують дослідники, на Поліссі їх було значне більше, а дотримання – суворіше [10, с. 45]. Подальших досліджень потребують усі інші етапи родильної обрядовості Волинського Полісся: пологи, родини, хрестини та ін.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, він повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Архів Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки. Матеріали етнографічних експедицій Шацьк–2008, Шацьк–2009, Стобихва–2010, Ратне–2011, Шацьк–2013, Камінь-Каширський–2014.
2. Бондар А. Обереги та магічні дії в родильній обрядовості Старовижівщини. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині*. Наук. зб. Вип. 40. Луцьк, 2011. С. 255–259.
3. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ: Унісерв, 2000. 187 с.
4. Боряк О. О. Україна, держава: обряди життєвого циклу. *Енциклопедія історії України: Україна-Українці*. Кн. 1 / Ред.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2018. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1.%208.
5. Гаврилюк Н. Обрядові традиції родильного циклу та їх характерні особливості на території Любешівщини. *Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині*. Наук. зб. Вип. 61. Луцьк, 2017. С. 142–148.
6. Ганус (Трумко) Д. Родильна обрядовість на Волині. *Народна творчість та етнологія*. 2013. N 4. С. 130–133.
7. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 3. Родильна обрядовість / Укл. О. Боряк, О. Васянович, О. Щербак. Київ, 2016. 472 с.
8. Записано автором від Панасюк Галини Михайлівни, 1964 р. н. с. Світязь, уродженки с. Піща Ковельського району.
9. Кондратович О. Народина або Дарована Богом свіча: родильні звичаї Західного Полісся Луцьк: В-во «Волинська обласна друкарня», 2004. 132 с.
10. Кухарьонук Т., Росінська З. Родильна обрядовість на Поліссі. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 6. С. 45–48.

11. Оніщук К., Міщук І. Прикмети та повір'я пов'язані з вагітністю на Любомльщині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині*. Наук. зб. Вип. 25. Луцьк: МП «Пульс», 2007. С. 241–243.
12. Панасюк О. Родильні звичаї жителів українсько-білоруського полісся. *Волинь у дослідження юних науковців: постаті, традиції, обряди*. Луцьк, 2012. С. 118–125.
13. Пилипчук Н. Звичаї, пов'язані з народженням дитини у селі Стобихва. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинське Полісся та Маневиччина в європейській та українській історії*. Наук. зб. Вип. 38. Луцьк, 2011. С. 183–187.
14. Хвас Ю. Народження дитини і традиційна родильна обрядовість у Любомльському і Шацькому районах. *Збірник учнівських і студентських робіт конкурсу імені Гальшки Гулевичівни*. Луцьк, 2003. С. 112–124.
15. Яворська Л. Родильні обряди Ратнівщини. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ратнівщина в історії України і Волині*. Наук. зб. Вип. 42. Луцьк : Волинські старожитності, 2012. С. 313–323.

A. A. DMYTRENKO, PhD in History,

Associate Professor of the Department of Museum Studies,

Monument Studies and Information Technologies, scientific researcher

e-mail: dmytrenko.a@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6125-8628>

Lesya Ukrainka Volyn National University; State Research Center for the Protection of Cultural Heritage from Technological Disasters

Voli Avenue, 13, Lutsk, Volyn region 43025, Ukraine

CHILDBIRTH RITUALS IN THE VOLYN POLISSYA REGION: TRADITIONAL NORMS OF BEHAVIOR FOR PREGNANT WOMEN

The research aim. Based on field ethnographic materials collected in the Kovel and Kamin-Kashirsky districts of the Volyn region, to study the prenatal customs of Volyn Polissya, in particular, analyze the normative rules of behavior for pregnant women (warnings and prohibitions) that shape the characteristics of carrying and giving birth to a child, ensuring the physical and mental health of the mother and her child.

Research methodology. Historical methods (analysis and synthesis, typological, comparative-historical) and ethnological research methods (collection of field materials using a questionnaire program, conducted using the cluster method of ethnological research) were used.

Scientific novelty. For the first time, the traditions of regulating the rules of behavior of pregnant women in Volyn Polissya were studied and their motivation was clarified. Expedition field materials were used, which are being introduced into scientific circulation for the first time.

Conclusions. It has been proven that prenatal customs, which initiate rituals associated with the birth of a child, determine the norms of behavior of a pregnant woman and the attitude of those around her. It has been established that the restrictions and prohibitions that regulated all aspects of a pregnant woman's life were intended to ensure a healthy pregnancy and childbirth and to protect the child from congenital physical and mental defects, which was due to beliefs about the mysterious connection between the unborn child and the actions of the future mother. Some of the rules were practical in nature, while others were based on ancient beliefs about the cause-and-effect relationship between certain objects and actions – homeopathic magic. It is emphasized that pregnant women were not restricted in performing their daily duties, which was determined by the natural state of pregnancy.

Keywords: *intangible cultural heritage, childbirth rituals, prenatal, customs, pregnant woman, child, magic, Volyn Polissya.*

Conflict of interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author fully complies with ethical standards, including the inadmissibility of plagiarism, data falsification, and duplicate publication.

References

1. Archives of the Museum of Ethnography of Volyn and Polissya at the Lesya Ukrainka Volyn National University. Materials of ethnographic expeditions Shatsk–2008, Shatsk–2009, Stobykhva–2010, Ratne–2011, Shatsk–2013, Kamin-Kashyrskyi–2014. (in Ukrainian)
2. Bondar A. (2011) Amulets and magical actions in the birth rituals of Starovyzhivshchyna. *Past and present of Volyn and Polissya. Starovyzhivshchyna and its settlements in the history of Ukraine and Volyn*. Scientific collection. Issue. 40. Lutsk, 2011. pp. 255–259. (in Ukrainian)
3. Borysenko V. (2000) Traditions and life activities of the ethnic group: based on the materials of the festive and ritual culture of Ukrainians. Kyiv: Uniserv, 2000. 187 p. (in Ukrainian)
4. Boryak O. O. (2018) Ukraine, the state: rites of the life cycle. *Encyclopedia of the history of Ukraine: Ukraine-Ukrainians*. Book 1 / Editorial board: V. A. Smolii (chairman) and others. Kyiv: Naukova Dumka, 2018. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1.%208.
5. Havrylyuk N. (2017) Ritual traditions of the birth cycle and their characteristic features on the territory of Lyubeshiv region. *Past and present of Volyn and Polissya. Ethnographic museum work in Ukraine and Volyn*. Scientific collection. Issue 61. Lutsk, 2017. pp. 142–148. (in Ukrainian)
6. Ganus (Trumko) D. (2013) Birth rituals in Volyn. *Folk art and ethnology*. 2013. N 4. P. 130–133. (in Ukrainian)
7. Ethnographic image of modern Ukraine. Corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials (2016). Vol. 3. Childbirth rituals / Compiled by O. Boryak, O. Vasyanovych, O. Shcherbak. Kyiv, 2016. 472 p. (in Ukrainian)
8. Recorded by the author from Panasyuk Halyna Mykhailivna, born in 1964 in the village of Svityaz, Kovel district, born in the village of Pishcha. (in Ukrainian)
9. Kondratovych O. (2004) Narodyny or the Candle Given by God: Birth Customs of Western Polissya Lutsk: Publishing House "Volyn Regional Printing House", 2004. 132 p. (in Ukrainian)
10. Kukharyonok T., Rosinska Z. (1985) Childbirth Rituals in Polissya. *Folk Art and Ethnography*. 1985. No. 6. Pp. 45–48. (in Ukrainian)
11. Onishchuk K., Mishchuk I. (2007) Signs and beliefs associated with pregnancy in the Lyuboml region. *Past and present of Volyn and Polissya. Lyuboml in the history of Ukraine and Volyn*. Scientific collection. Issue 25. Lutsk: MP "Puls", 2007. pp. 241–243. (in Ukrainian)
12. Panasyuk O. (2012) Birth customs of the inhabitants of Ukrainian-Belarusian Polissya. *Volyn in the research of young scientists: figures, traditions, rites*. Lutsk, 2012. pp. 118–125. (in Ukrainian)
13. Pylypchuk N. (2011) Customs associated with the birth of a child in the village of Stobykhva. *Past and present of Volyn and Polissya. Volyn Polissya and Manevychyna in European and Ukrainian history*. Scientific collection. Issue 38. Lutsk, 2011. pp. 183–187. (in Ukrainian)
14. Khvas Yu. (2003) Childbirth and traditional family rituals in the Lyuboml and Shatsk districts. *Collection of pupils' and students' works of the competition named after Halshka Gulevichivna*. Lutsk, 2003. P. 112–124. (in Ukrainian)
15. Yavorska L. (2012) Birth rites of Ratnivshchyna. *Past and present of Volhynia and Polissya. Ratnivshchyna in the history of Ukraine and Volhynia*. Scientific collection. Issue 42. Lutsk: Volynski starozhitnosti, 2012. pp. 313–323.

Перелік умовних скорочень

Збр – Забродівська громада Ковельського р-ну; К-К – Камінь-Каширська громада Камінь-Каширського р-ну; Лбш – Любешівська громада Камінь-Каширського р-ну; Лбм – Любомльська громада Ковельського р-ну; Рвн – Рівненська громада Ковельського р-ну; Смп – Самарівська громада Ковельського р-ну; Ств – Старовижівська громада Ковельського р-ну; Шцк – Шацька громада Ковельського р-ну.

Текст надійшов до редакції 27.08.2025. / The text was received by the editors 27.08.2025.

Текст затверджено до друку 12.10.2025. / The text is recommended for printing 12.10.2025.

Текст опубліковано 30.12.2025. / The text was published on 30.12.2025.